

Kis-Halas Judit

„Mária arany nyilas szállás”

*A pestis egy 18. századi ferences szerzetes
prédikációiban**

A máriagyúdi kegyhely 18. századi csodagyűjteményeinek feldolgozása közben kerültek a kezembe az itteni ferences rezidencia hitszónokának, Raus Cirillnek kéziratot prédikációgyűjteményei. (1. kép) Az egyik, 1774-re keltezett összeállításnak a *Különös beszédek a B. Szűz Mariáról akár mely kegyelmekkel tündöklő helyeken alkalmazandók* címet adta.¹ Mivel akkori kutatásom fő célja a 18. századi betegségek képzetek feltárása volt, a szentbeszédekből elsősorban a testi és lelki „nyavalákra” vonatkozó részletek érdekelték. Vizsgálatomban különös figyelmet szenteltem a 18. század pestisjárványoknak, mivel kulcsszerepet játszottak a siklói ferencesek által gondozott máriagyúdi kegyhely létrejöttében. Szűz Mária csodatevő gyűdi kegyszobra szabadította meg az eszékiet az 1709 és 1711 között dúló pestisjárványtól.² A ma is látható máriagyúdi templomot 1744 és 1746 között a siklói vár birtokosa, Batthyány Ádámné Strattmann Eleonóra építtette a fiának, Károlynak a pestistől való csodálatos megmeneküléséért tett fogadalmából. Ekkor épült föl a templomhoz csatlakozó Szent Mihály kápolna is, amit Griller Mihály, a siklói vár tisztartója ajánlott föl és építtetett hálából a gyűdi Szűz Máriának, mert őt és egész családját megmentette a pestistől. A

* Kutatásomat a *Népből, népi vallás, mentalitás, 16–21. század: digitális adatbázisok, enciklopédikus összefoglalások* című NKFI 132535 sz. projekt támogatta. Az ezekhez az eredményekhez vezető kutatás az Európai Unió Horizon 2020 kutatási és innovációs keretprogramjából a Marie Skłodowska-Curie 898740 sz. támogatási megállapodása alapján finanszírozásban részesült.

¹ *Különös beszédek a B. Szűz Mariáról akár mely kegyelmekkel tündöklő helyeken alkalmazandók*, 1774. – Pécsi Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemény (PEK TGYO) Kt., Ms 417.

² Kis-Halas 2020. 165–169.

gyűdi mirákulumgyűjtemények³ még további történeteket őriztek meg a Gyűdi Mária csodálatos közbenjárásáról az 1738 és 1743 közötti pestisjárvány idején.⁴

Ebben a tanulmányban nem a járványra vonatkozó korabeli egészségügyi ismereteket állítom a középpontba, hanem azt a pestis-képet mutatom be, amit Raus Cirill egy regionális jelentőségű kegyhely hitszónokaként tárt a zárando-kokból álló hallgatósága elé. Két szempontot emelek ki a prédikációk elemzésekor: 1. milyen forrásokból merített a szerző; 2. milyen szerepet szánt a pestisnek a szentbeszédekben.

Mielőtt rátérnék a prédikációk vizsgálatára, szükséges összefoglalni a szerzőre és a műveire vonatkozó eddigi ismereteket.

A prédikátor és művei

Raus Cirill életéről egyelőre keveset tudunk a rendelkezésre álló források alapján. A pécsi egyházmegyét leíró munkájában Brüsztle József említi őt a siklósi hitszónokok sorában és néhány életrajzi adattal is szolgál róla. Eszerint Raus Cirill 1726. november 2-án született a Varasdhoz közeli Grad Ivanecen, a mai Horvátország területén. 1751-ben lépett be a ferences rendbe, talán éppen Varasdon. A varasdi rendház akkoriban a ladislaita rendtartomány egyik legfontosabb konventjének számított, papnevelő és professzionális személyzettel ellátott kórház, valamint gyógyszertár is üzemelt benne. Raus Cirill első miséjére azonban Lentiben került sor, 1755-ben.⁵ A ferences rend Szent Lászlóról elnevezett provinciájának zágrábi levéltárában őrzött káptalani jegyzőkönyvek néhány további momentumot is megőriztek a pályafutásáról.⁶ Többek között azt, hogy az 1773. szeptember 5-i csáktornyai káptalanon nevezték ki hitszónoknak a máriagyűdi rezidenciára. Az ormódsdi káptalan 1775. július 9-i határozata is ugyanerre a posztra jelölte ki őt. Arról nem maradtak fenn feljegyzések, hogy 1776 júniusa és 1782. május 2-ika között is ugyanitt, vagy esetleg Siklóson

³ Összesen három 18. századi csodajegyzék maradt fenn Gyűdről, amelyek 1757 és 1771 között keletkeztek. Ezek közül kettő latin, egy pedig német nyelvű. Az utóbbi önálló kézirat, voltaképpen mirákulumoskönyv. Az első kettő a *Historia Domus*-okban található. Néhány csodaelbeszélés egy egyházmegyei vizsgálat jegyzőkönyvében (1757–1758) kapott helyet. A mirákulumfeljegyzésekről bővebben ld. Kis-Halas 2020. 27–31.

⁴ A járványról bővebben: Dávid 1972. 75–78; Tóth G. 2020. 595–598. A gyűdi pestismirákulomokról részletesen: Kis-Halas 2020. 216–222.

⁵ Brüsztle 1880. 388.

⁶ Az 1930-as években Kirchoffer (Kirchoffer) Pankrác ferences szerzetes kivonatolta az 1687 és 1848 között keletkezett káptalani jegyzőkönyvekből a siklósi konventről és a gyűdi rezidenciáról szóló adatokat a rend zágrábi levéltárában. Gyűjteménye a siklósi kolostor iratai között maradt fenn, s jelenleg a Magyar Ferences Levéltár és Könyvtár állományában található: VI.13. 16. köt. *Nomina religiosorum patrum et fratrum ve. conventus Siklosiensis et ven. resiedentiae Mariano Judensis ab anno 1687-1848, ex archivo provinciae S. Ladislai Regis Hungariae, Zagrabiae asserevato, per r.p. Pancratium Kirchoffer manu propria exercitus, én.*

szolgált-e, de az utóbbi időponttól 1785 nyaráig újra Máriagyúdon tevékenykedett, mint hitszónok és a szerzetesi közösség gyóntatója. Amikor II. Józsefnek a szerzetesrendek feloszlatásáról szóló rendeletét követően a gyúdi és a siklói ferences házakat öt évre bezárták, a többiekkel együtt valószínűleg Cirill testvér is távozott a környékről. 1787-ben feltehetően Segesden, a ferences kolostorban tartózkodott, ugyanis erre utal az 1774-ben megkezdett gyűjtemény egyik bejegyzése: a *Nagyasszony Napjára* szóló első beszédének címe mellé betoldotta a Segesd⁷ helynevet és az évszámot.⁸ Ezt valószínűsíti az 1791. október 28-án született segesdi káptalani határozat, ami újra Siklóra rendelte őt, hitszónoknak. A siklói konventben szolgált egészen az 1794. január 1-én bekövetkezett haláláig.

Raus Cirill munkásságáról egyelőre a siklói rendház könyv- és irattárában megőrzött prédikációgyűjteményei alapján alkothatunk képet. A már említett összeállítás mellett egy vasárnapi prédikációból álló művet készített, amit 1787-ben kezdett el.⁹ Jelenleg mindkét kézirat a Pécsi Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjteményében található. Mivel a pestisről az első összeállításban ír Raus Cirill, ezért a továbbiakban ezt a művét mutatom be részletesebben.

A Szűz Máriáról szóló, magyar nyelven írt prédikációkat tartalmazó, nagyalakú (39 cm), félbőr kötésű kötet 233 számozott és 67 számozatlan lapból áll. A számozást a szerző végezte, s el is vétette azt, ugyanis a 159. oldal után a lap versóján 156-tal folytatta, egészen 229-ig. A kötéstábla belső oldalán az „R. P. Cyrillus Raus Conv. Siklosiensis 1766” bejegyzés olvasható, vastagított, talán javított évszámmal. A mű megírásához – vagy a tisztázat elkészítéséhez – valószínűleg inkább az első oldalon megadott 1774-ben foghatott, hiszen csak egy évvel korábban került a máriagyúdi rezidenciára, ahogyan arra korábban utaltam. Az 1766-os dátum lehet elírás, de ez a kérdés még tisztázásra vár. Az egyes szentbeszédek csupán a nagyobb betűkkel írt címeik alapján különíthetők el egymástól, a szerző folytatólagosan írta őket, nem kezdett új oldalt az újabb beszédnek. A kézírás kiforrott, jól olvasható, szépen megformált ám apró betűs, az egymást sűrűn követő sorok teljesen kitöltik a keskeny margók közti területet. Feltűnően kevés tévesztés vagy elírás található benne, így elképzelhető, hogy tisztázattal állunk szemben, ahogyan erre a dátum kapcsán már utaltam. Ebből akár az is következhet, hogy a kortársaihoz hasonlóan Raus Cirill is kiadásra szánta a műveit, ám ezt a feltételezést egyelőre semmi sem bizonyítja.

⁷ Pontosabban: „Segesdini”, azaz Segesden.

⁸ *Különös beszédek*, 228.

⁹ *Rövid vasárnapi beszédek, a' melyeket Istenhez és az igaz keresztény felebarátiboz buzgó szeretetből a' Szent Irásbul, a' Szent Attyák Szententiaibul és hiteles Auctorokébul nem csak a' Veszedelmes Vétkekének eltávolztatására, hanem minden tökéletes erköltsöknek s. példás Szent jó tselekedeteknek gyakorlására tulajdon szükségére Serafikus Szent Ferencz Pátriarka szerzete béli Salávonia Országú Szent László Király provinciájának egy érdemelen predikatora egybe szedett.* Gyűd, 1787. Pécsi Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemény (PEK TGYO) Kt., Ms 414.

Nem tudjuk, milyen anyanyelvű volt Raus Cirill, annyi bizonyos, hogy a magyar hívek hitszónokaként szerepel a forrásokban. A neve alapján németajkú is lehetett, a szülőhelye pedig a délszláv nyelvterületen helyezkedik el, ahol magyarok is éltek. Későbbi szolgálati helyein, azaz a Szent Lászlóról elnevezett ferences rendtartomány házaiban és a pasztorált területeken ugyanez a háromnyelvű közeg vette őt körül. A prédikációk magyar nyelvzete, grammatikai sajátágai a kortársakéval azonos szinten áll, ami azt bizonyítja, hogy iskolaévei, teológiai tanulmányai, szónoki gyakorlata révén a szerző szabatosan, jól érthetően beszélt és írt magyarul.

A mű arányos beosztása Raus Cirill tudatos tervezését tükrözi, ami megint csak egy esetleges kiadás szándékára utaló jel. A 159. oldal aljáig tartó első részben harminc szentbeszéd található, amelyek Szűz Máriának a Loretói Litániában, továbbá a szentolvasó imáiban előforduló epitheton ornansaira épülnek. A 156. (valójában a 160.) oldal tetején kezdődő második egységbe Raus Cirill szintén harminc prédikációt foglalt. Ezeket a Mária-ünnepekre szánta, ahogyan ez előzőtől három vastag vonallal elválasztott új rész kezdetén maga írja:

„*Mastan következnek B. Szűz Marja [sic!] ünnepiről, ugy mint Makulatlan fogantatásról, Gyertya szentölő, Gyümöls oltó, Látogatás, Nagy és Kiss B. Aszonyról, Hét fájdalom Szűzről, Scapulare, és Havi B. Szűz Máriáról, s. annak Szentséges nevéreül egy ügyü beszédek.*”

Azonban a három utolsó ünnep, azaz a Hétfájdalmú Szűzanyáé (szeptember harmadik vasárnapja), a Skapulárés másként Kármelhegyi Boldogasszonyé (augusztus 16.), továbbá a Havi Boldogasszony napja (augusztus 5.) lemaradt.¹⁰ Helyettük az ünnepi sorozat három tematikus beszéddel zárul: Szűz Mária könyörgéséről, gazdagságáról, végül „hármás hatalmáról”. A szerző ezeket a beszédeket nyilván a harminc szentbeszédből álló első részhez kívánta csatolni, ezért adta nekik a 31., 32., 33. sorszámot. Nem tudjuk, szándékában állt-e megírni a hiányzó ünnepi beszédeket, mivel az utolsó prédikáció befejezetlen maradt. A hátsó kötéstábla belső oldalán félbehagyott mondathoz már egy másik kéz fűzte a drámai megjegyzést: „*Author hic vitam finivit id est Anno 1794 die 1ma Januarii.*” Lejebb ugyanettől a kéztől a „*Finis et ego finis*” mondat olvasható. Nem tudjuk persze, hogy ez a kéz mikor írta a bejegyzéseket. A kézírás alapján ez az 1800-s évek elején történhetett, de biztosan nem állítható.

Beszédeit elsősorban a magyar nyelvű világi hallgatóság számára írta Raus Cirill, a célközönség pedig egészen pontosan meghatározható: a máriagyűdi kegyhelyet felkereső zarándokok alkotják. Erre nemcsak a sűrűn használt

¹⁰ Telek József kétkötetes, Mária-prédikációkat tartalmazó gyűjteményében ezek az ünnepek Szűz Mária koszorújának 8., 9., és 10. csillagaként szerepelnek. Vö. Telek 1769.

„Mária szerelmessé”, „Mária ájtatossá” megszólítások, valamint „a gyüdi hegy aljában malasztokkal tündöklő Szent hely” állandósult jelzős szerkezet gyakori előfordulása utalnak elég egyértelműen, hanem a beszédeknek az a tartalmi sajátossága is, hogy Raus Cirill beépíti a gyüdi kegyhely történetét a szövegekbe, példázatként az ott feljegyzett csodatörténeteket is használja, továbbá hivatkozik a helyi eseményekre, például a pestisjárványra. Tudatosan a magyar nyelvű hallgatóságához szól, ezért, bár megtartja és aláhúzással jelzi a latin idézeteket, azokat minden esetben magyar fordításban is közli. Nyelvezete mindazonáltal éppen a néhol döcögős fordítások következtében kissé nehézkesnek hat. Stílusa ennek ellenére is élvezetes marad. Gondolatmenetei alaposan átgondoltnak tűnnek, s azokat világosan, érthető módon vezeti végig.

Raus Cirill valószínűleg nem pusztán a hívek laikus hallgatóságára gondolt, amikor megszerkesztette a szónoklatainak gyűjteményét, hanem egy további, literátus, klerikus közönséggel is számolt. Művei a teológiai és retorikai képzettséggel rendelkező rendtársaknak is szólnak, akik haszonnal forgathatták azokat sermonariumként, azaz példatárként, mintakönyvként. A gondos szerkesztés, a pontos lapszéli hivatkozások, a megtartott latin nyelvű idézetek, az áttekinthető tagolás mind a szakértő olvasót segítik. A beszédek – a korban megszokott módon – a skolasztika idején kialakult prédikáció-séma szerint épülnek fel. A címet a beszéd alapját képező *thema*, azaz egy rövid bibliai idézet követi. Majd az *exordium*, vagyis a bevezetés és a szentbeszéd céljának bemutatása (*prepositio*) után a leghosszabb egység, a kettő-négy részben előadott bizonyítás (*confirmatio*) jön, végül a záró összefoglalás (*epilogus*) következik. Feltűnő, hogy a szerkezeti egységeket a gyűjtemény első részben következetesen latinul írja a szerző, míg a második részben – vagyis a Mária-ünnepekre szánt beszédekben és az utolsó három sermo-ban – a magyar megfelelőiket használja: *tzikekely, kezdett* [sic!], *fel tett tze[ly]*, *bizonyító okoskodások, rész, béfejezés*. A nyelvváltásra egyelőre nincs magyarázat. Annyi bizonyos, hogy ezeket a terminus technikusokat az ismert kortárs hitszónokok, például Telek József is alkalmazták.¹¹

Ez a tanulmány egyelőre nem vállalkozhat a prédikációk részletes tartalmi és szerkezeti leírására, a szerző szövegalkotási sajátosságainak, compilálási módszereinek bemutatására, vagy a két gyűjtemény elhelyezésére a korabeli kegyességi és prédikációirodalom kontextusában. Az azonban már műveinek első, felületes áttekintésből is kiderült, hogy Raus Cirill jól képzett, felkészült és kellő gyakorlattal rendelkező hitszónok lehetett, aki ismerte és alkalmazni is tudta az *ars compilandi*. A bibliai *locus*oknak a Vulgátából vett idézetein túl (amelyeket gyakran ő maga fordított magyarra) beépítette szövegeibe az ókori auktorok és az egyházatyák műveit, a zsinati határozatokat és rendeleteket, hivatkozott a patrológiai irodalomra, a középkori misztikusokra, skolasztikus művekre, a hagiográfiai és a prédikációirodalomra, a szerzetesi regulákra és az

¹¹ Lásd például: Telek 1761.

imairódomra. Ezeken túl ismerte és előszeretettel használta a kortársak alkotásait, főként a magyar, német és latin nyelvű teológiai és lelkeségi munkákat, például az imádságos könyveket, valamint a misszionáriusok műveit. Ezen túl rendelkezett történeti és természettudományos ismeretekkel, s végül, de nem utolsósorban, élénken reflektált hívei életmódjára, szokásaira, elképzeléseire, s tapasztalatait, megfigyeléseit szívesen alkalmazta példázatként a szónoklataiban. E különböző korszakokból és műfajokból vett források egy-egy jellemző példájára utalok majd a pestissel (is) foglalkozó beszédek ismertetésekor. Hasonlóképpen, a barokk prédikációirodalomnak a korban népszerű alkotásaival való párhuzamokat egyelőre csak a konkrét eseteknél jelzem.

Pestis-tematika

A pestis témája Raus Cirill öt prédikációjában jelenik meg. Mivel ezek kivétel nélkül az első egységben találhatóak, az alábbi táblázat csupán ezt a részt foglalja össze. A prédikációk címét rövidítve adom meg, a pestist említőket pedig szürke kiemeléssel jelzem.

1. táblázat. A pestistéma megjelenése a „Különös beszédek...” című gyűjteményben

<i>Cím</i>	<i>Oldalszám</i>
1. [...] a' bűnösöknek arany oltárhoz, a' kegyelmekkel, malasztokkal tellyes Szűz Máriához kelletik járulni	1–8
2. [...] Szűz Mária nagy Hatalma	8–13
3. [...] Szűz Mária minden szomorúságinkban örömünk és vigasztalónk	14–21
4. [...] Szűz Mária a' mi jó tévő Anyánk	21–26
5. [...] Szűz Mária eleven liliom	26–31
6. [...] a' malasztal tellyes vigasztaló Annyánk a Szűz Mária, az életnek igaz Annya	31–37
7. [...] Noë Bârkája által titkos lelki értelmü bârkának a' B. Szűz Mária meg mutattik	37–41
8. [...] meg mutattik a' B. Szűz Mária igaz élet fájának	41–46
9. [...] a' Szűz Mária titkos lelki értelmü arany ház	46–52
10. [...] meg mutattik a' B. Szűz Mária ki terjesztett fölöhönek lenni	52–57
11. [...] meg mutattik a' B. Szűz Mária a Bâránynak, a' föld Urának el készétettet királyi székeknek lenni	58–62
12. [...] Szűz Mária minden hozzá folyamodok szabadétó paisa	62–68
13. [...] Szűz Mária arany Hajos és arany nyilas szálás	68–75
14. Szűz Mária minden Ő benne bizóknak igaz oltalom Aszonya	75–79
15. Szűz Mária minden őtet igazán hiv tisztelőinek legh hatalmassabb kész pártfogója légyen	79–83

16. Szűz Máriának oltalma hasonló a' Platanus fának árnyékához	83–88
17. Szűz Mária frigynek szekrénye	88–93
18. Szűz Mária életnek fája azoknak, a' kik meg fogják azt	93–98
19. Szűz Mária tellyes holdunk	98–103
20. Szűz Mária testi, s. lelki betegek orvoss gyógyveto Aszonya	103–108
21. Szűz Máriának szolgálattya, ha valaki az örök boldogságot kívánnya el nyerni	108–114
22. Szűz Mária Isten és emberek előtt Szóllszollónk	114–118
23. a' B. Szűz Máriához, mint Irgalmas Anyánkhöz minden Szükségünkben kell folyamodunk	118–122
24. Angyalok Királynéja	122–128
25. a' B. Szűz Máriához való buzgó ájtatoság által nagy mennyei hasznok, mint valamely vizek folyamása által a' mi lelkünkre áradnak	128–132
26. a' B. Szűz Mária [...] irgalmas Anyánkká lett	132–137
27. a' B. Szűz Mária minden jóknak osztogatója	137–141
28. Szűz Máriának adatott hatalom az égen és a földön	142–146
29. Szűz Mária meg jelent nagy jegy	146–150
30. Szűz Mária irgalmassági	150–159

Ahhoz, hogy világosabban lássuk, miként építette be a szerző a pestist a gondolatmenetébe, érdemes közelebbről is szemügyre venni a beszédek témáit, azaz a kiválasztott bibliai textusokat, a címeikben megfogalmazott célkitűzéseket, valamint azokat a kulcsfogalmakat és témaköröket, amelyeket Raus Cirill összekapcsolt a pestissel. (2. táblázat) A bibliai igehelyeknél megtartottam a szerző hivatkozását, a műben szereplő latin idézeteket nem javítottam és meghagytam Raus Cirill magyar fordításait. Dólt betűvel jelzem a kulcsszavak között a szerző eredeti kifejezéseit, értelmezésüket szögletes zárójelbe tettem.

2. táblázat. A pestishez kapcsolt fogalmak Raus Cirill prédikációiban

Sorszám, hosszabb cím	Textus	Kulcsszavak
4. [...] Szűz Mária a' mi jó tévő Anyánk. Elsőben azért, mert testi betegségeinkben jót tesz velünk. Másodszer azért, mert lelki nyaválainkat meg gyógyétya.	Haebreos 13. v. 16. Beneficentiae autem communione nolite oblivisci. A jó téteményrül és a' közlésrül el ne feleitetek	<ul style="list-style-type: none"> • betegség, testi és lelki / ragadozó [ragályos] • egészség, testi és lelki • gyógyít • levegő [égbolt is], megvesztegetett [megromlott] / nedves / ködös / felhős • tűz, ami tisztít • orvos(ok) • orvosság

<p>5. [...] Szűz Mária eleven lilium. Elsőben ezért, mert aző kegyelminek malasztinak illatozásival minden hozzá folyamodókat gyönyörködtet. Másodszor azért [...] mert mindenekeket éleszt, elevenét, testi, s. lelki nyavalgó embernek romlot voltát meg újítja s. építi</p>	<p>Isaia 35. v. 1. Florebit quasi lilium. Virágzik, mint a' lilium.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • betegség, testi és lelki • egészség, testi • gyógyít • illat, ami tisztít • méreg • olaj, ami gyógyít • orvosság • patika • seb • test, <i>rothatandó</i> [romlandó]
<p>6. [...] a' malasztal tellyes vigasztaló Annyánk a Szűz Mária, az életnek igaz Anyja. És Elsőben a Testi életnek Anyja, mert az emberi testet az haláltul meg oltalmazza. Másodszor Lelki életnek Anyja, mert Lelki haláltul a' Lelket meg tartja.</p>	<p>Joan. 10. v. 10. Ego veni ut vitam habeant et abundantius habeant Én jöttem, hogy életetek legyen, és bővebben legyen.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • betegség, testi • egészség, testi • halál, testi
<p>9. [...] a' Szűz Mária titkos lelki értelmű arany ház. Elsőben azért, mert minden testi, s. lelki ellenségek ellen ezerni, s. meg ezer lelki fegyverek ebben az arany házban, a Szűz Máriában föl találatnak. Másodszor azért [...] mert minden testi, s. lelki veszedelmek ellen bizonyos Segedelem és Vigasztalás a Szűz Máriában foglaltatik. Harmadszor [...] mert minden nyavalák ellen leghasznosabb orvossággal bővelkedik.</p>	<p>Psal. 64. v. 5. Replebimur in bonis Domus tuae. Eltelünk a házad javaival.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • betegség, testi és lelki • halál • gyógyító • gyógyulás • orvos • orvosság
<p>10. [...] meg mutattik a' B. Szűz Mária ki terjesztett fölhönek lenni. Elsőben azért, mert halálos bűnöknek járatlan uttyán tévolygöket az igazságnak uttyára visza vezeti. Másodszor azért, mert az utat, melly az örök életre vezet a bűnösöknek meg mutattya.</p>	<p>Psal. 104. v. 39. Expandit nubem in protectionem eorum. Kiterjeszté a' fölhöt aző oltalmukra.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • betegség • bűn • büntetés, isteni • csillag, üstökös
<p>13. [...] Szűz Mária arany Hajos és arany nyilas Szálás. Arany Hajos Szálás elsőben azért, mert a' Testi, s. Lelki éhezöket kegyelmivel, s. malasztival meg elégéti, másodszor arany nyilas Szálás</p>	<p>S. Paulus ad Philemonum v. 22. Para mihi Hospitium. Szálást készéts nékem.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • betegség, testi • bűn • csillag, üstökös • gyógyít • holdfogyatkozás • levegő, <i>megvesztegetett</i>

azért, mert a' Pestisnek, döghalálnak, minden nyavaláknak, s. betegségeknek mérgétül oltalmaz és örizz.		[megromlott] /büdös • melegség, nyári • méreg • napfogyatkozás • nyíl, arany / isteni / mérges • orvos • orvos szállás [= <i>Apotbeca</i>]
---	--	---

Láthatjuk, hogy Raus Cirill a prédikációiban az „élet-halál”, „egészség-betegség”, a „bűn/büntetés-bűnbocsánat/engesztelés” valamint a „természeti környezet/természeti jelenségek” fogalomköreivel kapcsolta össze a pestist. A bibliai locusok, amelyekre a beszédeit építette, nem kötődnek ide szorosan, nem predesztinálják ezeket a témaköröket, sőt, ellenkezőleg: meglehetősen tág teret nyújtanak a szerzőnek az asszociációkhoz. Megfigyelésem szerint a Mária-epithetonok játszották a meghatározó szerepet a gondolatmenet metaforikus-képi alapjának megteremtésében, és a magyarázó részekben is szövegszervező erőként működtek. Raus Cirill asszociációi eredetiségének kérdése még nyitva áll, ehhez további alaposabb komparatistikai és filológiai vizsgálgódás szükséges.

A fenti összegzésből kitűnik, hogy a pestis csak egy a betegséghez kapcsolódó témák között, hiszen önmagában egyetlen alkalommal jelenik meg a prédikáció címében, s ennek a beszédnek is csupán egyik részében kerül a középpontba. Az esetek többségében a pestis beilleszkedik a testi és lelki betegségek, baleseti sérülések hosszú sorába, amelyekből csak Szűz Mária hathatós közbenjárására, a neki tett fogadalom teljesítésével nyerhető el a felépülés:

„Némellyek dögletes, mirigyos ragadozó nyavalákból, forró hideg lelésekből, szívek dobogásából, mellyfájásból, fei szédelésből, testi tagoknak össze sugorodásából, el száradott kezeké fájdalomából, egyaránt tartó vér folyásból, és különbb különbb féle halálos betegségek-ből kígyógyultak, veszedelmes helyeken, vizéken és utakon szerentséssén által mentek, és sok ezernyi s még ezer halált okozó szerentsétlenségektől meg menekedtek, mert ezek Szűz Máriához ezen Gyüdi Szent helyre fogadást tettek, oltalma alá magokat ajánlották...” (34.)

Ami a szóhasználatát illeti, a betegség megnevezésére a korban elterjedt szinonimákat variálja Raus Cirill: *pestis*, *mirigy*, *mirigyos pestis*, *mirigyos döghalál*, *döghalál*, *dögletes mirigy halál*, *dög mirigy halál pestis*, *mirigyos ragadozó nyavala*, *mérges nyavala*, *ragadozó betegség*. A kifejezések egyúttal tükrözik a pestis két alapvető jellegzetességét, amivel nyilván a szerző és a hallgatósága is tisztában voltak: fertőző mivoltát (*ragadozó nyavala*, *betegség*) és a kifekélyesedő bubókat (*mirigy*).

A *méreg*, *mérges nyavala* megnevezésben már ott van a betegség eredetére vonatkozó ismeret is, ugyanis mind a korban elfogadott tudományos-orvosi, mind a laikus magyarázatok között szerepelt az, hogy a pestist a tisztátalan levegő

(*miaszma*) okozza.¹² Egészen pontosan azt a meleg és mérgező levegőt tartották érte felelősnek, amit a rothadó növényi részek, illetve a bomló emberi vagy állati tetemek árasztottak magukból. Ezt a sajátos eredetmagyarázatot adja vissza a *dögahalál* kifejezés. A 18. században még bőven érvényesült az orvoslásnak az ókori eredetű nedvtanon alapuló humorálpatológiai modellje,¹³ így a rothadást, s az ezzel összekapcsolt pestist a nedvességgel és a meleggel hozták összefüggésbe, ami a bomlás esetében valóban az empirián alapuló következtetés volt. Ezt a szemléletmódot Raus Cirill is ismerte és a beszédeiben utalt rá:

„*a' tapasztalt orvosok tanétyák, hogy a' lángaló tűz a' meg vesztegetett rozsz fölbős, ködös, nedves lewego eget meg tisztéttya, hasonló képpen a B. Szűz Mária mennyei orvos aszonyunk a' ragadozó betegség gyógyítója.*” (24.)

„... *én itten nem kérdezsem, honnéd veszi eredetét a' pestis, a' mirigy halál, mert ugy is jól tudom, hogy a' testi Doctorok, Orvosok két okát adgyák ugy mint a' meg vesztegetett levegő égnek folyamottját, vagy a földnek mérgyes gyözét.*” (71.)

A járványnak a természeti környezettel összefüggő okai mellett egy demográfiai is megemlít a szerző: a túlnépesedést. Itt Pál apostolt idézi, amikor arról beszél, hogy miről tanácskoztak a korinthuszi pestisjárvány idején tanácskozó orvosok: „[N]émelhyek a földnek gyümölteit, egy szóval az emberek sokaságát” nevezték meg a pestis okául.¹⁴

Raus Cirill szentbeszédeiben a pestisnek egyértelműen a vallásos-morális értelmezése kerül előtérbe, maga mögé utasítva az egyéb (például a természet-tudományos, empirikus) magyarázatokat. Eszerint a pestis Isten büntetése, a háború, az éhség és a természeti csapások mellett. Kiváltó oka pedig az egyén vagy az egész emberiség által az Isten ellen elkövetett bűn. Erről így fogalmaz például a 10. és a 13. beszéd:

„... *a' mi otsmány, utálatos, undok, s. fertelmes büneinkkel, és Crimen laesae Majestatis fölséges Úr Isten ellen gonoszságot tselekedtünk a'mellyért is halálra, mirigy dög halál, éhség, jégj [sic!] esőke, tűz és víz által el íteltettünk már, illy suhyos Istennek ostorozási közöjt, mikor fejünkre maid maid száland Isten haragjának éles kardgya...*” (57.)

¹² A népszerűsítő orvosi művekben is szerepelt ez a magyarázat. Vö. Pápai Páriz 1695. 321; Perliczi 1740. Lásd továbbá: Magyary-Kossa 1929. Európai viszonylatban például: Lindemann 1999. 179–180.

¹³ Hippokrátész – és a nyomában Galénosz – a négy alapvető testnedvnek a testen belüli egyensúlyával hozta összefüggésbe az egészséget, így a betegség okát az egyensúly felbomlásában látták. Vö. Galen 2006; Nutton [2004] 2013; Ember – Ember 2004. II. 683–684. A humorálpatológia még a 18. században is az európai orvoslás egyik meghatározó szemléletmódja volt: Wear 1985; Lindemann 1999. 9–10, 12–13, 67–70.

¹⁴ *Különös beszédek*, 72.

„És napnak világosságánál is világosabb, hogy a súlyos betegségek és súlyos nyaválák, de legbővebbképpen a dög mirigy halál pestis az utálatos bűnöktől e' széles világra ki áradtak.” (72.)

Isten büntetését igen képletesen festette le hallgatósága számára. Arról beszélt nekik, hogy a pestisjárvány (és voltaképpen minden betegség) Isten nyila, amivel a leteríti a bűnösöket:

„Oh jai, mely sok ily halálos nyilakat nékiünk küld ellenünk haragra gerjedett Isteni igazság, hogy a' bűneinket azokkal meg büntesse, Ah erről erről az Istenről réánk küldöt nyiláról mondhatom: *Deus Peccatorum mortiferum mittit tecum* az Isten a' bűnösnek halálos nyilat küld. Ah ezen Isten nyila nem más, hanem az irtalmatlan dög halál, pestis! Oh rettenetes Isten haragjának nyila! Oh kemény büntetés! a' mely nem csak egyet, hanem sok ezer embereket meg öll.” (72.)

Itt érdemes megjegyezni, hogy a „testbe lőtt betegség” ókori eredetű, és számos, Európán kívüli kultúrában megtalálható motívuma már a középkorban összekapcsolódott a pestissel.¹⁵ Szent Sebestyénnek a középkorból eredő és a barokk korszakban ismét felelevenedő kultusza pedig a szent mártírhalála és attribútuma révén összefonódott ezzel az elképzeléssel.¹⁶ Raus Cirill ugyan nem említi meg a népszerű pestisszentet, de a pestis nyilával lövő Istenről szóló részhez szó szerint beemelte Serenus Schatter ferences prédikátor német nyelvű, Szent Sebestyén napjára szóló prédikációjának egy részletét. Ebben Schatter Isten büntető nyiláról és a pestisről értekezik egy történet kapcsán, ami arról szól, hogy Nagy Sándor apjának, Macedóniai Fülöpnek mérgezett nyállal lötték ki a szemét.¹⁷ Ha ezt a példát nem is a saját kútfejből merítette Raus Cirill, a nyállal átlőtt Szent Sebestyént nap mint nap láthatta akár máriagyúdi templom pestisoltárán, akár a siklósi plébániatemplomnak a Tizennégy Segítőszentet ábrázoló festményén. (2 kép)¹⁸

¹⁵ Erről a sajátos betegség-magyarázatról bővebben írok a könyvem erre vonatkozó fejezetében: Kis-Halas 2020. 58–59. Ugyanitt található a téma további irodalma is.

¹⁶ Barker 2007; Gecser 2010, 2017.

¹⁷ A prédikáció címe: *Das hochzeitliche Schiessen* (ld. Schatter 1724. 715–724). Schatter is mástól idézi a történetet, méghozzá Laurentius Beyerlinck antwerpeni teológus népszerű *Magnum Theatrum Vitae Humanae* című nyolckötetes gyűjteményéből, ami 1631 és 1708 között több kiadást is megért. Serenus Schatter prédikációi Augsburgban jelentek meg. A kötetet ismerték a magyarországi ferences közösségek is, hiszen például az egri és a németújvári ferences rendházak könyvtáraiban is megtalálható volt egy-egy példánya. Nem tudjuk egyelőre, hogy Raus Cirill hol forgathatta a művet. Elképzelhető, hogy akár a gyúdi, akár a siklósi könyvtárban a rendelkezésére állt. Figyelemreméltó tény, hogy – bár igen gondosan jegyzetelte a beszédeit – sem Schatterre, sem Beyerlinkre nem hivatkozott ezen a helyen. Az eredeti szöveg német, azt azonban egyelőre nem lehet bizonyosan állítani, hogy Raus Cirill maga fordította-e le.

¹⁸ Mindkettő Paul Anton Senser, az eszéki származású pécsi festő műve. Ld. Korhecz-Pap – Fábrián 2016; Kis-Halas 2020. 221–222.

Raus Cirill tehát a korban általánosan elfogadott moralizáló hangnemben értekezik a pestisről. Beszédei ebben a vonatkozásban pontosan megegyeznek az orvosi tanácsokkal és ezzel együtt lelki útmutatással szolgáló 16–18. századi, nyomtatásban terjesztett pestisprédikációk és -traktátusok, valamint a hivatalos (császári-királyi, püspöki, városi) pestisrendeletek erre vonatkozó tartalmával. Ezek a művek a pestis közös, azaz testi és lelki eredetének megfelelően testi és lelki orvosságokat javasolnak, amelyek közül egyértelműen a lelkieket, vagyis a bűnbánatot, a megtisztulást és a keresztény erkölcsi normák szerinti életvitelt tartják elsődlegesnek. Csak két példát idézek erre. Schillinger Ferenc Jakab zsámbéki plébános a lelkipásztoroknak állított össze instrukciókat a pestis idejére. Az 1739-ben Budán kiadott könyvecskében a lelki orvosság az *Antiphona Beatissimam Virginem contra pestem* című imádság, a test gyógyítására pedig az orvosi tanácsokat tartalmazó melléklet (*Appendix medica*) szolgál.¹⁹ Perliczi Dániel, Nógrád megye *physicus*a pedig így fogalmaz a pestis elleni védekezésről írt művének a betegség megelőzéséről szóló első fejezetében:

„Mintbogy a' Pestis egy rend kívül való ostonra és büntetése az Istennek, 1) főképpen szükséges leszén hit és igaz Poenitentzia-tartás által az UR ISTENNEL megbékélleni [...] az Istenes és ájtatos imádság, ugy az Isten akarattjában való tellyes maga ajánlás, és bizodalom leg-segítőbb eszköz.”²⁰

Raus Cirill mégsem pestisprédikációkat írt, így a pestis elleni védekezés és az orvosságok közül a kizárólag a lelkiekről beszélt híveinek. Nemcsak a penitenciatartást emlegette, hanem azt is hangsúlyozta, hogy amint a járvány, úgy a gyógyítója és az orvossága is a mennyei szférából várható, nem mástól, mint Jézus Krisztustól, a Mennyei Orvostól:

„... ezen Egek nagy Orvosának az Ur Jesus Xtusnak vagyon Orvos szállása, a'mellybe e' földön sinlödöknek hasznos, és üdvösleges orvoságokat hagyot. Ezen Orvos Szállás pediglen nem más, hanem ebben a' Gyüdi Templomban malasztokkal tündöklő Isten fiát Szülő Annya Mária a' ki essedezésének segítségül hívása legh hathatósb, és minden még Emberi Orvoságal meg gyógyúlhatatlan nyavalák ellen üdvösleges, sőt nem is lehet ki gondolni oly betegséget oly nyavalát, a' melly ellen csak maga a' Sz: lélek Úr Istentül kívált képpen el készítettet Szűz Máriának neve nem lenne orvoság.” (72.)

A beszédeket a gyüdi Máriához zárandokoló híveknek szánta, és – ahogyan a Szent Sebestyén ábrázolás esetében már láthattuk – a szent hely a maga fizikai valójában is az ihlet forrását jelentette számára a prédikációk összeállításához. Nemcsak a gyüdi templomot nevezte el „Orvos Szállás”-nak vagy több beszéd-

¹⁹ Schillinger 1739. 83–84, 85–127.

²⁰ Perliczi 1740. 1–2.

ében „Patikának”, amelyben Szűz Mária az orvos és egyben maga a gyógyító szer,²¹ de beleszötte a pestisről szóló beszédeibe a szentélyben és a templom falán elhelyezett ex-voto képeket és a többi hálatárgyat is,²² mint a pestistől (és a betegségektől) való csodás megmenekülés bizonyítékait:

„... a' B. Szűz Mária mennyei orvos aszonyunk a' ragadozó betegség gyógyítója, a' mint ezen Templom falaira és Szűz Mária oltárára fel függesztett jelek néktek nyilván mutatták, a' melyeket nem csak halálnak veszedelmében lévő Szűz Mária által vett malasztoknak hirdetésére jeleket hadták, hanem azok is, a' kik külömb-külobb féle nyavalákból s. betegségekbiül SZ. M. essedezése által meg gyógyultak, ugy ezen templom falain s a Sz. M. oltárján függő jeleken nem olvassunk mást, hanem hogy caeci vident, claudi ambulat, leprosi mundantur, surdi audiunt, muti loquuntur, a'vakok látnak, sánták járnak, fekelessek meg tisztulnak, siketek balanak, némák szöllanak.” (24.)²³

Összességében Raus Cirill beszédeiben a saját korában általánosan elfogadott nézeteket követte, amikor a pestisről szólt. A prédikációinak egyéni, helyi ízt a gyűdi Mária-tisztelet keretében értelmezve fedezhettük fel. E gondolatmenetet folytatva, a vizsgálatom lezárásaként szükséges megemlíteni a járványhoz kapcsolódó egyéni és közösségi tapasztalatokat, valamint a helyi eseménytörténet lenyomatait. Korábban már szó esett arról, hogy a 11 gyűdi pestiscsodából Raus Cirill csak egyet emelt be a példatárába: az eszéki család esetét, akik Mária segedelmével szerencsésen felgyógyultak. Vajon mi alapján írja le a pestises időket a prédikátor?

Először egy különös hazai eseményt említ, amikor azokról a természeti és asztronómiai jelenségekről beszél, amiket Isten haragja és a nyomában támadó természeti csapások, háborúk, járványok előjeleiként tartottak számon:

²¹ Itt érdemes megjegyeznünk, hogy a 9. beszédben nevezi először Szűz Máriát a „mi gyógyító arany házunknak” és egyúttal „salus infirmorum”-nak. Ezen a helyen Damaszkuszi Szent Jánosra hivatkozik: „Nullae pestis tam potens est, quae invocato Mariae nomine non cedat, virgine itercedente non dejimat.” A lapszéli jegyzetből viszont az is kiderül, hogy ennek az idézetnek a kiválasztásához Sebastian Heinrich Penzinger mariológiai munkájára támaszkodhatott, aki pontosan ezt a passzust illesztette be az *Apotheca Chrsi Medici Virgo Maria est (salus infirmorum)* című, 33. sorzámmal ellátott beszélgetésbe: Penzinger 1698. 233–235. Másrészt használhatta a szintén Penzingerre idéző Padányi Bíró Márton prédikációgyűjteményének gyertyaszentelői beszédét, amelyben az 1739-es pestisről is megemlékezett, s amelyből Raus Cirill teljes bekezdéseket emelt át. Vö. Padányi Bíró 1761. 568–581.

²² A hálaadás módjairól, köztük a hálatárgyakról és az adományokról a gyűdi Mária kultusza kapcsán lásd a könyvem erről szóló fejezetét: Kis-Halás 2020. 184–195.

²³ Raus Cirill ebben a szakaszban Szent Efrémet idézi: „Ave tu laborantium propitiatorium, tu aegrotantium exaltatio, tu omnium salus.” A lapszéli jegyzetben pedig ott áll a bajor bencés szerzetes, Veremund Eisvogelnek Szűz Mária csodatevő Wessobrunni forrásáról szóló műve, amelyben pontosan ez a citátum szerepel az egyik csodaalbeszéléshez kapcsolva. Vö. Eisvogel 1761. 110–111.

„...az Egeket vizsgáló böltsek tanétyák, hogy adatnak bizonyos tsillagok az égen, mellyek, ha föl kelnek, egész tenger meg háborodik ugy annyira, hogy mindeneket meg rettent és félelembe eit. Ab vallyon ki tudgya? talán az üstökös Csillag, melly tüzes farkával egy néhány esztendőeknek előtte Magyar hazánkban látatott mit jelentett egyebet, hanem az haragnak üdejét, az Istennek végső rettenetes itéletét, a' melly gonoszságunkért reánk következni láczaitik, és az örök halálnak veszedelmében ejteni.” (55.)

Egy másik beszédben Caesarius Baronius monumentális egyháztörténeti munkájára, az *Annales Ecclesiastici*-re hivatkozik, amikor a pestis tüneteit írja le: „erős forró hideg lölések, bögtöző hurottal össze vala egyelvé.”²⁴ A járvány terjedésének gyorsaságát az árvízéhez hasonlítja, s meglehetősen drámaisággal szól a menekülés hiábavalóságáról: „némellyek a' mély álomban, némellyek a' futásokban, némellyek eszék el vesztésében, némellyek az étel és ital közben meg holtak.”²⁵ Ezen a ponton tér át a Siklóst és környékét sújtó járványra:

„Te pediglen oh Mária Apostoli magyar kedves édes hazám, mind felső mind alsó Dunántúl s innénd való része, úgy te is Siklós mező városa, közel s távol levő királyi, püspöki mező városok s. helységek, jai melly siralmas sorban s állapotban voltatok 1738dik esztendőben midőn dög halál Török országbul és Magyar országra, s ti réátok kiterjedett. Ab valóban olyan valál Magyar hazám, mind az el pusztúlt Troja városa, olyan valál, mind a siralmas Jerusalem városa, olyan valál mint Ezekeiel prófétának mezeje, a' melly hol testekkel és holtaknak tsonjtjaival meg vala töltve, ezen ezen siralmas dög halál a' te félelmetes büneidért mérgyének poharát te reád öntötte.” (72.)

Való igaz, hogy a pestis az Oszmán Birodalom felől hatolt be a Habsburg Birodalomba, s Batthyány Károly, a máriagyúdi templom későbbi kegyura, az oszmán törökök ellen folytatott hadviselés közben fertőződött meg, Vidinben.²⁶ További részletek azonban nem kerültek bele Raus Cirill siklói pestistörténetébe: sem a gyúdi fogadalmi templom, sem a körmenetek,²⁷ sem a siklói várból kirekesztett fertőzöttek. Holott ezek az események ott voltak a gyúdi csodagyűteményekben, s biztosan nyomot hagytak a helyi emlékezetben is. Igaz, Raus Cirill három és fél évtizeddel a járvány után érkezett Máriagyúdra és Siklóra, így nem lehettek a helyekhez fűződő emlékei a pestis idejéből. Lehettek viszont saját tapasztalatai a járványról. Talán ezekből merített, amikor így fogalmazott:

²⁴ Különös beszédek, 72.

²⁵ Különös beszédek, 72.

²⁶ Kis-Halas 2020. 217.

²⁷ A bátaszékiek körmenetéről szóló csodatörténetről részletesen ld. Kis-Halas 2020. 221. A pestis idején tartott városi körmeneteket Pázmány Péter is említi a Szent Márk napi beszédben (vö. Pázmány 1768. 1205–1206). Figyelemreméltó, hogy Raus Cirill pontosan innen illeszt be egy a szövegrészt a citátumokkal együtt a maga körmenetekről szóló gondolatmenetébe, de Pázmány a művére sem a szöveg közben sem a lapszéli jegyzetben nem hivatkozik.

„Ah tebát nem de a' pestis az embernek rettenetes veszedelmek? Nem de nagy keserűség, sanyargatás hogy a' pestisben egyik a' másikatul magát őrzi, a' pestisben kereskedők, kalmárok bolyjai bé tétetnek, a' tanuló iskolák bé záratatnak, a' kereskedés meg tiltatik, a' jó barát barátját el hadgya, az atyafi az atyafját, a' szülők Apák Anyák a' gyermekeket, és a' gyermekek a' szülőjeiket. Ah, jai ez ez kesserűség fölöt való siralom, mert a' pestisben az emberek türhetetlenek, minden méreggel tellyesek, söt a' mi legh siralmassabb ha a városban faluban mensz, minden utzában halotat találsz, ha az ablakon ki nézől, nem lácz mást, hanem holtat, némellyek a halotat viszik, némellyek temették...” (72.)

Ebből a néhány mondatból a korban szokásos járványügyi intézkedésekről értesülünk: a szabad mozgás korlátozásáról, az iskolák bezárásáról, a társadalmi kapcsolatrendszerek felbomlásáról.²⁸ Raus Cirill tizenkét esztendő volt 1738-ban, amikor a pestis elérte Varasdót és a környékét. Valóban iskolás lehetett akkoriban. A sokasodó halottak és a temetések nyomasztó látványa, a bezártság, a felnőttek(?) keserű dühe – mind olyan személyes élménynek tűnik, amelyeket egy gyerek valóban átélhetett a járvány pusztítása idején. Ezek a tapasztalatok persze éppolyan általános érvényűek, mint a pestis látványos tüneteiről szóló korábbi idézetek a prédikációkban. Raus Cirill életéről csak igen keveset tudunk, de ez a rövid leírása talán mégsem lehet teljesen személytelen.

Összegzés

Raus Cirill, a 18. századi ferences szerzetes eddig ismeretlen, kéziratosszentbeszédeinek gyűjteményében Szűz Mária máriagyűdi kultuszának fontos, de nem kivételes alkotórészeként beszél a pestisről. A pestis vagy a „Gyűdi Istenanya” közbenjárására megszűnő a számos betegség egyike, vagy Isten büntetése, a „mérges nyíl”, amivel lesújt a bűnösökre. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a beszédek keletkezésének idején, azaz 1770-es és 1780-as évtizedekben már csak az emléke élhetett a máriagyűdi kegyhely vonzáskörzetében 1739 és 1741 között dúló járválynak. Nem tudjuk, hogy az 1726-ban született Raus Cirill és beszédeinek hallgatói, a Gyűdre látogató zarándokok, a szerzetestársak mennyit őriztek meg az esetleges pestishez kötődő tapasztalataikból. A járvány idején tett fogadalmak nyomán létesült kápolnák, a települések központjában emelt Szentháromság-szobrok, valamint maguk a kegyhelyek és a pestisben segítő szentek vagy Szűz Mária csodatevő képmásai azonban nem hagyták teljesen elhalványulni a járvány egyéni és közösségi emlékezetét. Ugyanilyen emlékeztető szerepet töltöttek be azok az évenként ismétlődő fogadalmi

²⁸ Ezekről bővebben lásd a könyvem vonatkozó fejezetét, részletes további irodalommal: Kis-Halas 2020. 215–222.

zarándoklatok, amelyeket azok a falusi-mezővárosi közösségek teljesítettek, akik a gyűdi Szűz Mária hathatós közbenjárására szabadultak meg csodálatos módon a pestistől vagy a marhadögvésztől. Végül, de nem utolsósorban, a gyűdi csoda-feljegyzésekben foglalt pestiscsodák félreérthetetlenül jelezték a járvány és a gyűdi kegyhely összefonódását a mirákulumgyűjteményeket forrásként is használó hitszónok, s az ő révén a kegyhelyet felkereső zarándokok számára. A beszédek megfogalmazása idején a pestis nem jelentett többé veszélyt, következésképpen Raus Cirill már nem azzal a felvilágosító és nevelő szándékkal fogalmazta meg mondandóját, hogy egyszerű és közérthető módon adja át a korszerű tudományos és egészségügyi ismereteket a híveknek.²⁹ Azzal azonban tisztában lehetett, hogy a járvány emlékezete még korántsem halványult el annyira, hogy említése ne idézhetné fel a bűnös életmódot kijáró isteni büntetés fenyegető lehetőségét.

Irodalom

BARKER, Sheila

2005 The Making of a Plague Saint. Saint Sebastian's Imagery and Cult Before the Counter-Reformation. In: Hope and Healing. Painting in Italy in a Time of Plague 1500–1800. Ed. by Gauvin Alexander Moreman – Pamela M. Jones – Franco Mormando – Thomas W. Worcester. Worcester (Ma), 45–64.

BRÜSZTLE, Josephus

1880 Recensio universi cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis IV. Quinque-Ecclesiis

DÁVID Zoltán

1972 Az 1738. évi pestisjárvány pusztítása. Orvostörténeti Közlemények. Communicationes de historia artis medicinae 69–70, 75–131.

EISVOGEL, Veremund

1761 Wessobrunnerische Marianische Fama, Vorstellend in der Unbefleckten Schönen Liebs-Mutter, Einen frei offenstehenden, allerannehmlichen Gnaden-Brunnen. Zu neuen Trost der hochlöbl. Wessobrunnerischen Erz-Bruderschaft von der Marianischen unbefleckten Empfehlung. Augsburg

²⁹ A 16. századi lutheránus prédikátor, David Reuss beszédei ebbe a típusba tartoznak. – Rákóczi 2004. 64–65.

EMBER, Carol R. – EMBER, Melvin (eds.)

2004 *Encyclopedia of Medical Anthropology. Health and Illness in the World's Cultures. I–II.* New York–Boston–Dortrecht–London–Moscow

GALEN

2006 *On Diseases and Symptoms.* Fordította, a bevezetőt írta és jegyzetekkel ellátta: Ian Johnston. Cambridge

GECSER Ottó

2010 *Sermons on Saint Sebastian after the Black Death.* In: *Promoting the Saints. Cults and Their Contexts from Late Antiquity until the Early Modern Period. Essays in Honor of Gábor Klaniczay for his 60th Birthday.* Ed. by Ottó Gecser – József Laszlovszky – Balázs Nagy – Marcell Sebők – Katalin Szende. Budapest, 261–272.

2017 *Intercession and Specialisation. St Sebastian and St Roche as Plague Saints and their Cult in Medieval Hungary.* In: *Les saints et leur culte en Europe centrale au Moyen Âge (xie-début du xvie siècle).* Ed. by Marie-Madeleine de Cevins – Olivier Marin. Turnhout, 77–108. (Hagiologia 13.)

LINDEMANN, Mary

1999 *Medicine and Society in Early Modern Europe.* Cambridge

MAGYARY-KOSSA Gyula

1929 *Magyar orvosi emlékek I–II.* Budapest

NUTTON, Vivian

[2004] 2013 *Ancient Medicine.* London–New York

PADÁNYI BIRÓ Márton

1761 *Ünnep-napokon, Diatáknak alkalmatosságával, 's egyéb jeles napokon mondatott külömb-külobb féle sok szép prédikációk, Mellyek kibotsátattak a' Hiveknek Lelki eledelére, és vigasztalására M. Padányi Biró Márton Wesprémi Püspök által.* Győr

PÁPAI PÁRIZ Ferenc

1695 *Pax Corporis az az: emberi testnek belső nyavalyáinak okairól, fészkeiről 's azoknak orvoslásának módgyáról való tracta.* Kolozsvár

PÁZMÁNY Péter

1768 *A' Romai Anya-Szent-Egy-Ház szokásából Minden Vasárnapokra és egy-néhány Innepekre rendeltt Evangeliomokrúl Predikációk mellyeket élő nyelvnek tanítása-után írásban foglalt Cardinal Pázmány Péter esztergami érsek.* Nagy-Szombatban

PENZINGER, Sebastian Heinrich

1698 Bonus Ordo Triplicis Formatae Concionis Moralis in Omnia Festa Sanctorum in Amplissima Dioecesi Passaviensi. Solisbaci

PERLICZY Dániel

1740 Consilium medicum. Az az: Orvosi oktatás, miképpen kellessék e mostani pestisses időkben és egyéb mérges nyavalyáknak bé-rohanásokban isten segítése által őrizésképpen az embernek magárúl gondot viselni, és micsoda eszközök által lehessen kinek kinek magát, azoknak elragadásában orvosoltatni... Buda

RÁKÓCZI Katalin

2004 Tizenöt prédikáció a pestisről. David Reuss prédikációskönyve. *Orvos-történeti Közlemények* CLXXXVI–CLXXXVII. 63–76

SCHATTER, Serenum P. F.

1728 Fama Sancta oder Heiliger Rueff. Augsburg

TELEK József

1761 Bátorságos havasok az az Havi Boldog Aszszony napján az Isten Anynyával irgalmasságból eredett bátorságos boldogulásunkról világosságra eresztett prédikáció... Szeged

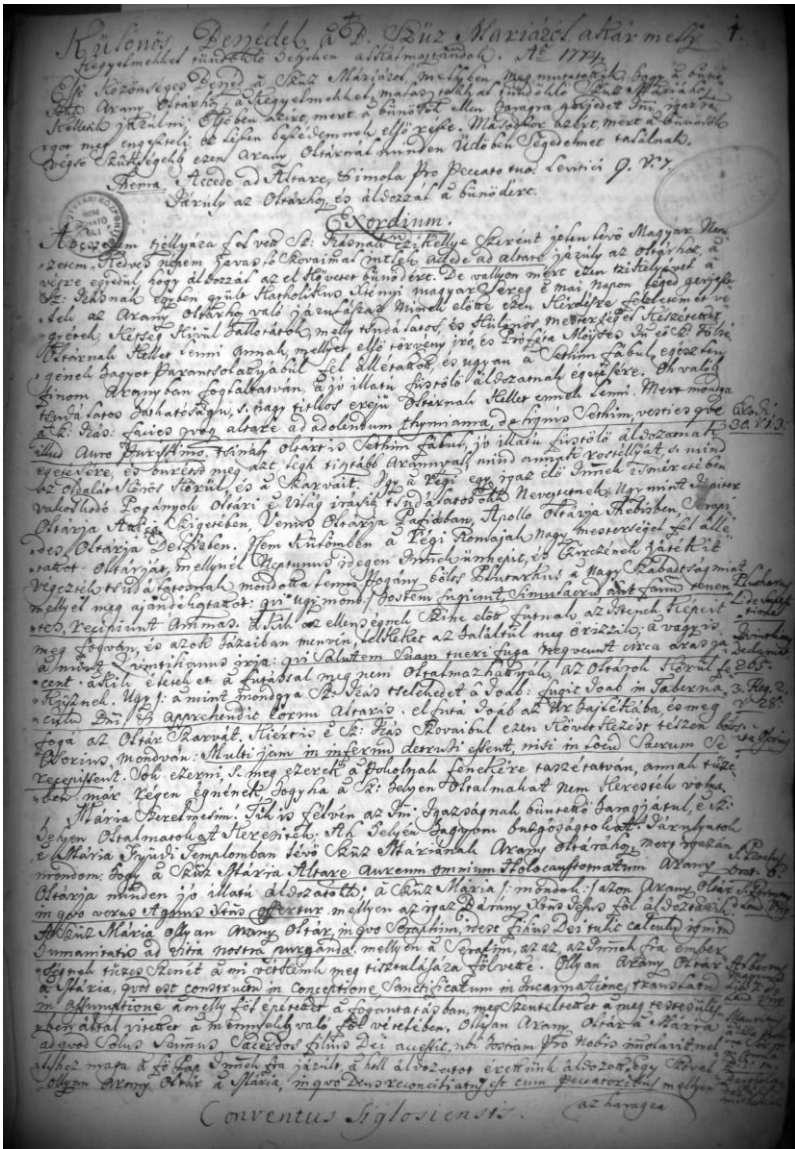
1769 Tizen-két Tsillagú Korona Apocal 12. Vers 1. az-az Az Isten Szerelmes Szent Annyának, Angyalok hatalmas Királynéjának, magyar hazánk Nagy Aszszonyának, A' makula nélkül fogantatott Szüz Máriának esztendőbéli tizenkét ünnepeire egybe-szedegtetett prédikációk... Buda

TÓTH G. Péter

2020 Boszorkánypánik és babonatéboly. Budapest

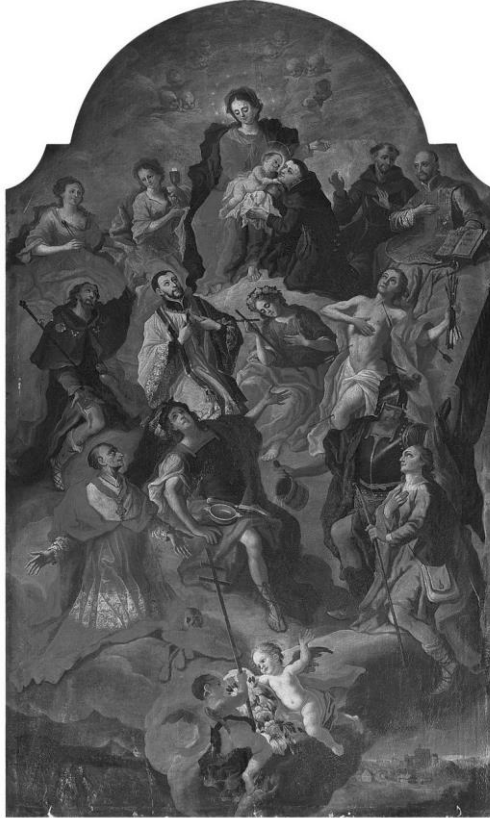
WEAR, Andrew

2000 Knowledge and Practice in English Medicine, 1550–1680. Cambridge

A Szűz Mariáról szóló prédikációgyűjtemény kezdőlapja³⁰

³⁰ Raus Cirill: Különös beszédek a B. Szűz Mariáról akár melyi kegyelmekkel tündöklő helyeken alkalmazandók. 1774, PEK TGYO Kt., Ms 417, 1r.

Tizennégy segítőszent. Paul Anton Senser oltárképe a siklói Szentháromság plébániatemplomban. A képen Szent Sebestyénen kívül több pestísszent is szerepel: Rozália, Rókus, továbbá a bal alsó részen Borromei Szent Károly. A kép bal alsó sarkában két ferences szerzetes, a jobb oldalon pedig Siklós vára látható.³¹

³¹ Forrás: <https://pecsiagyazmegye.hu/hirarchivum/3760-muveszet-a-hatarok-felett> (Utolsó elérés: 2021. jan. 09.)